

Η σεξουαλική παρενόχληση ως φαινόμενο θυματοποίησης μεταξύ μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

ΓΕΩΡΓΙΑΣ Σ. ΤΖΑΜΑΛΟΥΚΑ, Κοινωνικής Ψυχολόγου

ΒΑΣΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, Κοινωνικής Λειτουργού

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΑΣΗΜΑΚΗ, Ψυχολόγου

ΣΕΒΑΣΤΗΣ ΧΑΤΖΗΦΩΤΙΟΥ, Κοινωνικής Λειτουργού

ΙΩΑΝΝΗ ΕΛ. ΧΛΙΑΟΥΤΑΚΗ, Κοινωνιολόγου

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση του προφίλ του θύματος σεξουαλικής παρενόχλησης (Σ.Π.), μεταξύ μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στους νομούς Ηρακλείου και Ρεθύμνου. Σύμφωνα με τα αποτελέσματά μας, περισσότεροι από τους μισούς εφήβους ανέφεραν ότι βίωσαν, σε κάποια συχνότητα, τη Σ.Π. μέσα στο χώρο του σχολείου. Οι παράγοντες που επηρεάζουν θετικά την υποδοχή τέτοιων συμπεριφορών είναι ανάμεσα σε άλλους η ηλικία, το φύλο, η εθνικότητα, το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας, το εισόδημα του πατέρα και η μαρτυρία οικογενειακής βίας. Η μελέτη αυτή ευελπιστούμε ότι θα αποτελέσει την αφετηρία για τη διεξαγωγή ανάλογων ερευνών και συνάμα οδηγό άσκησης κοινωνικής πολιτικής από τους ειδικούς.

Exploring the profile of sexual harassment victims in secondary schools in Heraklion and Rethymnon is the aim of this study. According to the results of this study, more than half of the adolescents in our sample reported sexual harassment within school setting. The factors that influence positively the emergence of such behaviors are basically the following: age, gender, culture, mother's educational status, father's income and domestic violence. This study aspires to constitute a starting point for further empirical work in the field and to be used in evidence-based social policy.

I. Εισαγωγή

Οι συμπεριφορές που υιοθετούνται από τους μαθητές στο πλαίσιο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης είναι ποικίλες. Μια από αυτές, είναι τα σεξουαλικά πειράγματα και υπονοούμενα μεταξύ των μαθητών. Η εμφάνιση και υιοθέτηση τέτοιων συμπεριφορών καταγράφεται ήδη από την τελευταία τάξη της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, σε μια ηλικία όπου οι σεξουαλικές αναζητήσεις πρωτοεμφανίζονται και εκδηλώνονται οι ορμές (Παρασκευόπουλος, 1984). Δεδομένου ότι από το δημοτικό, ήδη, τα παιδιά παρουσιάζουν τέτοιες σεξουαλικές συμπεριφορές, τίθεται το ερώτημα αν συνεργούν και άλλοι παράγοντες ώστε να αυξηθεί η συχνότητά του στην εφηβεία.

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, η σεξουαλική παρενόχληση (Σ.Π.) ορίζεται ως οποιοδήποτε είδος συμπεριφοράς που είναι ανεπιθύμητη ή ακατάλληλη. Μπορεί να είναι λεκτική (μειωτικά σχόλια, βρώμικα αστεία με σεξουαλικό υπονοούμενο), ή οπτική (σχέδια με σεξουαλικό περιεχόμενο) (Morrison, 2001).

Σε έρευνες που έχουν δημοσιευθεί στην Αμερική, για παράδειγμα, το 75% των μαθητών έχουν αναφέρει τουλάχιστον μια εμπειρία Σ.Π. (Magnus et al., 1998). Αναζητώντας παρόμοιες μελέτες για τα ελληνικά δεδομένα, διαπιστώνουμε ότι το φαινόμενο δεν έχει επαρκώς διερευνηθεί, αφού να μεν έχουν πραγματοποιηθεί έρευνες για τη Σ.Π. (Στεφανάκη, 2003, Παπαθανασίου & Δρούγα, 2000), εστιάζονται όμως στην παρενόχληση με βάση το γυναικείο φύλο και κυρίως στους χώρους εργασίας. Η Σ.Π. στο χώρο του σχολείου έχει μελετηθεί μόνο ως μορφή ενδο-σχολικής βίας. Σε πρόσφατη έρευνα, η σχολική Σ.Π. αναγνωρίστηκε μόνο από το 6% των μαθητών (Ριγάκη, 2001), ενώ τέσσερα χρόνια αργότερα αναφέρθηκε από το 22,5% (Παπαμαθαίου & Νέδος, 2005).

II. Η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο του σχολείου

Ως Σ.Π. νοείται κάθε συμπεριφορά που: (α) συνιστά μια διάκριση λόγω φύλου εις βάρος του θύματος, (β) προσβάλλει την αξιοπρέπεια του και (γ) λειτουργεί εκφοβιστικά ή απειλητικά (Στεφανάκη, 2003). Μιλώντας για Σ.Π. στο χώρο του σχολείου, αυτή πρέπει να οριστεί ως η ομιλία ή η συμπεριφορά που στοχεύουν σε ένα συγκεκριμένο άτομο ή σε μια ομάδα ατόμων με έναν τρόπο που αποτρέπει το συγκεκριμένο πρόσωπο από τη συμμετοχή, και μάλιστα ισάξια με τους υπόλοιπους, στη μαθητική κοινότητα. Δεν μπορεί να θεωρηθεί Σ.Π. η προσβολή ενός ατόμου από ανούσια και άστοχα αστεία, αν και εδώ τίθενται κάποια θέματα φραστικών ορίων που μπορεί να έχουν ψυχολογικές προεκτάσεις.

Επίσης καμία έκφραση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως Σ.Π. βάσει του περιεχομένου εάν χρησιμοποιείται για ακαδημαϊκούς λόγους (Conghy, 1997).

Η Σ.Π. είναι μια μορφή σχολικής βίας, η οποία μάλιστα φαίνεται να αυξάνεται ραγδαία (Αρτινοπούλου, 2001). Όπως αναφέρει η Βαραβόγλη (2004) στον Καναδά η επιθετική συμπεριφορά συμβαίνει κάθε 7 λεπτά στο χώρο του προαυλίου και κάθε 25 μέσα στην τάξη. Αυτό είναι πολύ ανησυχητικό γιατί δηλώνει ότι οι δάσκαλοι των τάξεων είτε ανέχονται αυτή τη συμπεριφορά των μαθητών είτε δεν γνωρίζουν ότι η σχολική επιθετικότητα υπάρχει μέσα στην τάξη τους (Καλλιιωτάκης, 2000). Και μόνο η απλή μίμηση των επιθετικών γονικών και δασκαλικών προτύπων είναι σοβαρός λόγος για τους μαθητές να συμπεριφέρονται μεταξύ τους επιθετικά. Οι μαθητές ανταγωνίζονται για καλύτερη θέση στην ιεραρχία της τάξης και στη συνείδηση του δασκάλου (Courtecuise, 1998).

Στο σχολείο διακρίνουμε τη Σ.Π. από τις μορφές της φυσικής και λεκτικής παρενόχλησης. Η λεκτική παρενόχληση περιλαμβάνει την επίκληση με δυσάρεστα ονόματα, φυλετικά σχόλια και αστεία, σεξουαλικές προτάσεις, σχόλια που αφορούν την ελκυστικότητα του ατόμου καθώς και απειλές. Στη φυσική παρενόχληση συναντάμε την αρπαγή, τα αγγίγματα - τριψίματα καθώς και τη σεξουαλική επίθεση (*Wetkowska & Kjellberg, 2005*). Σύμφωνα με έρευνα του 1993, για τη Σ.Π. σε σχολεία της Αμερικής, η συχνότητα των πράξεων Σ.Π. κυμαίνονταν στο 66% σε ό,τι αφορά στα λεκτικά σεξουαλικά υπονοούμενα, χειρονομίες, αστεία και στο 7% σε ό,τι αφορά στην παρακολούθηση αγοριών ή κοριτσιών τη στιγμή που άλλαζαν στα αποδυτήρια ή στις τουαλέτες (*Murdock, 1993*). Διαφορετικά φαίνονται τα αποτελέσματα στο Ισραήλ (*Zeira, 2001*), όπου 16% των αγοριών ανέφεραν ότι οι ομήλικόι τους, τούς έδειχναν άσμενες εικόνες, ενώ 10,9% των κοριτσιών δήλωσαν ότι προσπαθούσαν να τις αγγίξουν με σεξουαλικό τρόπο.

III. Παράγοντες που σχετίζονται με τη σεξουαλική παρενόχληση

A. Η περίοδος της εφηβείας

Σύμφωνα με έρευνα, κρούσματα Σ.Π. εμφανίζονται περισσότερο κατά την περίοδο της εφηβείας σε σύγκριση με άλλες ηλικιακές ομάδες (*Herbert, 2005*). Επίσης, εκτιμήσεις άλλων ερευνητών προβλέπουν ότι το 1/3 των κοριτσιών και το 1/8 των αγοριών θα δοκιμάσουν κάποια μορφή Σ.Π. πριν από την ηλικία των 18 (*Tamy, 2001*). Αναφορικά με τις ηλικίες τους στην έρευνα Wellesley το 89% των κοριτσιών εξέφρασαν μαρτυρίες Σ.Π. μεταξύ της τρίτης και έβδομης τάξης του γυμνασίου (*Jaffe, 1995*), ενώ σε άλλη έρευνα αναφέρεται ότι το αποκορύφωμα των Σ.Π. συμβαίνει στην όγδοη τάξη (*Zeira, 2001*). Πάντως έχει αποδειχθεί ότι όσο μεγαλώνουν οι μαθητές τόσο η εμπλοκή τους σε βίαιες ενέργειες, είτε ως θύτες είτε ως θύματα, μειώνεται (*Σώκου, 2003*).

Η περίοδος της εφηβείας είναι μια περίοδος που χαρακτηρίζεται από πληθώρα ψυχολογικών και σωματικών αλλαγών και φαίνεται να επηρεάζει διαφορετικά το κάθε άτομο (*Fenwick, 1993*). Το άτομο διακατέχεται από μεγάλη ένταση και αστάθεια της ψυχικής διάθεσης (*Vallejo-Negera, 1997*), με αποτέλεσμα να οδηγείται σε μία αμφιταλάντευση ανάμεσα στη δράση και την αδράνεια, στην αισιοδοξία και την απελπισία (*Γαβριήλ, 2000*). Ο Φρόντ (1991), εναποθέτει την αστάθεια αυτή στις μεταβολές του ορμονικού συστήματος του εφήβου και στην αφύπνιση της σεξουαλικότητας. Ο κοινωνικός περίγυρος φαίνεται σε αυτή την περίοδο να κατέχει αξιολογικό ρόλο. Οι ενήλικοι και οι άλλοι έφηβοι τείνουν να θεωρούν ένα αγόρι 14 ή 15 χρονών, που μοιάζει 17 ή 18, πιο ώριμο από ότι είναι (*Κόνγκερ, 1981*). Επίσης, χάρη στην πρόωγη ανάπτυξη του είναι πιο δυνατό. Αντίθετα, τα κορίτσια με πρόωγη ανάπτυξη γίνονται αποδέκτες μιας άλλης αρνητικής συμπεριφοράς. Φαίνεται συχνά να δέχονται κοροϊδευτικά σχόλια, που υπονοούν ότι η σεξουαλική τους εμπειρία είναι τόσο πρόωγη όσο και τα σώματά τους (*Τίφερ, 1982*).

Η Αμερικανική Ένωση Πανεπιστημιακών Γυναικών σε μια έρευνά της σχετικά με τη Σ.Π. στο σχολείο που διεξήγαγε το 2001, διαπίστωσε ότι το 83% των κοριτσιών και το 79% των αγοριών έχουν βιώσει Σ.Π. (*Jaffe, 1995*). Άλλη έρευνα δείχνει ότι τα κορίτσια είχαν υπέρ-τετραπλάσιες πιθανότητες να είναι θύματα συγκρινό-

μενα με τα αγόρια (31% προς 7%) (*Conghy, 1997*). Τέλος, στην Ελλάδα σύμφωνα με έρευνες του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού το 15% των αγοριών και το 11% των κοριτσιών έχουν δεχθεί Σ.Π. στην παιδική τους ηλικία.

B. Η εθνικότητα

Έχει αναφερθεί ότι η βία παρουσιάζεται ως ένα διαφορετικό φαινόμενο στις διαφορετικές κοινωνίες και συγχρόνως το ίδιο φαινόμενο μέσα στην ίδια κοινωνία (*Βουιδάσκη, 1992*). Σύμφωνα με τον *Καλλιωτάκη* (2000), η βία εμφανίζεται να έχει στενή σχέση με την κοινωνική ανισότητα, τον κοινωνικό αποκλεισμό, τη διαφορετικότητα και γενικότερα με την εκμηδένιση και την απαξίωση του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Αν συνδυάσουμε τις δυο αυτές απόψεις διαπιστώνουμε ότι στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες εκτός των άλλων στοιχείων κουλτούρας που διαφέρουν, υπάρχουν σημαντικές διαφορές και στον τρόπο αντιληψης, εκδήλωσης και ερμηνείας της βίας.

Η εμπειρική έρευνα έχει δείξει ότι η διχοτομική πρόσληψη των αλλοδαπών διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία του παιδιού. Έτσι το παιδί 10 χρονών φαίνεται ότι είναι πολύ περισσότερο φιλικό προδιατεθειμένο απέναντι στα άτομα από ξένες χώρες από ότι είναι το παιδί των 6 χρόνων, των 11-12, ή ακόμα και ο έφηβος των 14 χρόνων. Εξάλλου, όσο περισσότερο το παιδί και ο έφηβος αντιλαμβάνονται μια χώρα ως φιλική, τόσο περισσότερο έχουν την τάση να βλέπουν ομοιότητες μεταξύ των πολιτών αυτής της χώρας και των πολιτών της δικής τους, ενώ επιπλέον ενδιαφέρονται και επιδιώκουν πρόσθετη πληροφόρηση σχετικά με τις χώρες που αντιλαμβάνονται ως φιλικές (*Παντελίδου, 2001*).

Έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το πανεπιστήμιο της Οτάβας δείχνει ότι μόλις 4% των μαθητών πέφτουν θύματα φυλετικής Σ.Π., ενώ άξιο λόγου είναι ότι οι άνδρες καταλαμβάνουν την πλειοψηφία των θυμάτων αυτού του ποσοστού (*Daviau, 2000*). Στην Ελλάδα σπανίζουν τα στοιχεία που να τεκμηριώνονται από επιστημονικές έρευνες σχετικά με το θέμα.

Γ. Η θρησκευτικότητα των μαθητών

Ένα από τα χαρακτηριστικά της εφηβικής ηλικίας είναι η αμφισβήτηση των παραδοσιακών αξιών και αρχών και η έντονη κριτική τους. Ο νέος θεωρεί αυτές τις αντιλήψεις ξεπερασμένες, μεσαιωνικές και προτείνει δικές του. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι ακόμη και η θρησκευτική κρίση με τη συνακόλουθη άκριτη κυοφορία καινούργιων ιδεών και απόψεων (*Κόνγκερ, 1981*). Αναφορικά με τη Σ.Π. που βασίζεται στις θρησκευτικές αντιλήψεις του άλλου, έρευνες έχουν δείξει ότι αυτή η μορφή Σ.Π. αγγίζει το 2% (*Daviau, 2000*). Πολλές μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί έχοντας σαν κεντρική ιδέα την επίδραση της θρησκείας στη συμπεριφορά υγείας των ατόμων κατέδειξαν ότι ο θρησκευτικός τρόπος ζωής έχει ευεργετικά αποτελέσματα τόσο στον ψυχικό όσο και στο σωματικό τομέα (*Chliaoutakis et al, 2002*).

Δ. Η κατανάλωση οινοπνεύματος και καπνού

Σύμφωνα με τον *Λιάππα* (2004), η κατάχρηση οινοπνεύματος και το κάπνισμα από εφήβους σχετίζεται με «τα νέα πρότυπα διασκέδασης, όπου πολλές φορές η κατάχρηση είναι «μονόδρομος» για τη διασκέδαση». Διάφορες έρευνες έχουν δείξει ότι, στα νέα παιδιά που πίνουν και καπνίζουν υπερβολικά, συνυπάρχουν στοι-

χεία κοινωνικής απομόνωσης, δίψα για νέες εμπειρίες, σεξουαλικά προβλήματα, μιμητισμός προς τους γονείς, καταστροφικές τάσεις, επιθετικότητα και κατάθλιψη. Φαίνεται ότι οι έφηβοι καπνιστές τείνουν να είναι πιο παρορμητικοί, πιο παράτολμοι, πιο κοινωνικοί, πιο επαναστάτες και λιγότερο ανεκτικοί στους περιορισμούς της εφηβείας καθώς επίσης και με αυξημένη ευερεθιστότητα, θυμό και επιθετικότητα.

Ε. Η πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό

Η προβολή ταινιών με σεξουαλικό περιεχόμενο εμφανίστηκε περί τα τέλη της δεκαετίας του 1950 (Prokop, 1997), και αποτελούν σήμερα περίπου το 64% των τηλεοπτικών προγραμμάτων. Συγκεκριμένα το 1 από τα 7 προγράμματα περιλαμβάνει μια απεικόνιση της σεξουαλικής επαφής ή απεικονίζει έντονα υπονοούμενα (Collins et al, 2005). Με την εξάπλωση του διαδικτύου η πορνογραφία μπορεί να είναι πλέον όλο το 24ωρο στις οθόνες μας (Ζέρη, 1990). Έχει υποστηριχθεί ότι η πορνογραφία σήμερα μετατρέπεται προς το χειρότερο τη σεξουαλικότητα και τις ανθρώπινες σχέσεις. Μέσα από την παρακολούθηση της πορνογραφίας δημιουργείται στρέβλωση για τις ανθρώπινες σχέσεις και τη σεξουαλικότητα. Τα πρότυπα των παιδιών για άνδρες και γυναίκες επηρεάζονται, ενώ κάποια από αυτά έχουν τάση να μιμούνται τα όσα βλέπουν και είναι πιο επιρρεπή στην εκδήλωση επιθετικότητας (Ασλανίδου, 2000).

ΣΤ. Η οικογένεια και η οικογενειακή βία

Σύμφωνα με έρευνες έχει αποδειχθεί ότι το οικογενειακό περιβάλλον συσχετίζεται απόλυτα με τη σεξουαλική συμπεριφορά του παιδιού. Σχεδόν όλες οι μελέτες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η οικογένεια είναι μια σημαντική πηγή επιρροής στην ανάπτυξη των εφηβικών σεξουαλικών παραβάσεων (Αναστασάδης, 1998).

Όταν οι σχέσεις των δυο συντρόφων είναι προβληματικές αυτό το μεταβιβάζουν στο παιδί. Αγνοούν το παιδί, το οποίο έτσι στερείται ερεθισμάτων, σωματικής επαφής και ασφάλειας, καθώς και συναισθηματικής θαλπωρής (Herbert, 1997). Παιδιά που βιώνουν επιθέσεις κατά της μητέρας τους στο οικογενειακό τους περιβάλλον, υιοθετούν την επιθετικότητα σαν μοναδικό τρόπο επικοινωνίας και αντιμετωπίζουν διαταραχές κοινωνικής συμπεριφοράς και προσωπικότητας. Αμβλύνονται οι συναισθηματικές τους αντιδράσεις, γίνονται παθητικά και αδιάφορα. Επίσης δεν αντιδρούν στο κοινωνικό τους περιβάλλον, είναι υπέρ-κινητικά, βίαια και δεν έχουν ενσυναίσθηση ώστε να κατανοούν τους άλλους. Εξ αιτίας αυτής της έλλειψης, θεωρούν ότι πάντα φταίει οι άλλοι για τα προβλήματά τους, δεν αναλαμβάνουν καμία ευθύνη και εξελίσσονται σε ανώριμους ενήλικες με χαμηλή αυτοεκτίμηση και κανέναν έλεγχο για τη ζωή τους (Αγάθωνος, 1993). Το παιδί αντιγράφει την αρνητική συμπεριφορά του γονιού του, την εσωτερικεύει, την μιμείται σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης του Bandura και την εκδηλώνει μετέπειτα επίσης επιθετικά (Namka, 2001). Θεωρεί πως η βία είναι η απάντηση σε όλα και πιστεύει πως μόνο με την επιθετικότητα θα βρει το δικίο του (Σκεντέρης, 2001). Έπειτα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί στο σπίτι τους φαίνονται πιο επιρρεπή στο να αποδεχθούν τη Σ.Π., αφού όντας κακοποιημένα έχουν μάθει να δέχονται τον πόνο και να μην αγαπούν το σώμα τους. Επίσης η κακοποίηση που υφίστανται τα ωθεί να εκτίθενται σε ουσίες που υπόσχονται άμεση ανακούφιση από αισθήματα αναξιοσύνης και απόρριψης (Riak, 1998).

Ζ. Σκοπός

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση του προφίλ του θύματος Σ.Π. λαμβάνοντας υπόψη χαρακτηριστικά όπως το φύλο, την ηλικία, την καταγωγή, την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των γονέων καθώς και τις σχέσεις των μαθητών με τους γονείς, φίλους και καθηγητές τους. Μελετάται επίσης, η επίδραση που ενδεχομένως ασκούν στην αποδοχή συμπεριφορών Σ.Π. παράγοντες όπως: ο βαθμός θρησκευτικότητας των εφήβων, η κατανάλωση καπνού και οινοπνεύματος, η πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό καθώς και η βίωση ενδο-οικογενειακής βίας.

Η. Υποθέσεις εργασίας

- Οι μαθήτριες είναι τις περισσότερες φορές θύματα Σ.Π
- Οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων σχετίζονται με αυξημένα περιστατικά υποδοχής Σ.Π.
- Μαθητές με διαφορετική καταγωγή (χώρα προέλευσης των γονιών) ενδέχεται να είναι πιο ευάλωτοι στην Σ.Π. στο σχολείο.
- Μαθητές που διατηρούν καλές σχέσεις με τους γονείς και ισχυρούς άλλους παρουσιάζουν μειωμένα περιστατικά υποδοχής Σ.Π.
- Η συμμετοχή σε εκκλησιαστικά δρώμενα σχετίζεται με μειωμένα περιστατικά υποδοχής Σ.Π.
- Μαθητές που καταναλώνουν καπνό και οινόπνευμα έχουν λιγότερες πιθανότητες να υποστούν κάποια μορφή Σ.Π. από κάποιο συμμαθητή τους.
- Μαθητές με υψηλή πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό έχουν αυξημένες πιθανότητες να δεχτούν κάποια μορφή Σ.Π.
- Μαθητές με εμπειρίες ενδο-οικογενειακής βίας είναι πιο επιρρεπείς στο να βιώσουν ως θύματα κάποια μορφή βίας (Σ.Π).

IV. Υλικό και Μέθοδοι

A. Δειγματοληψία

Η παρούσα μελέτη πραγματοποιήθηκε σε ημερήσια σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης των νομών Ηρακλείου και Ρεθύμνου και αναφέρεται σε ένα δείγμα 349 μαθητών. Για την επιλογή του δείγματος επιδιώξαμε να προσεγγίσουμε σχολεία που φημίζονται για τα έντονα πολύ-πολιτισμικά τους στοιχεία. Ενημερωθήκαμε για το σύνολο των αλλοδαπών μαθητών στα Γυμνάσια και Λύκεια της χώρας από τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και τη Στατιστική Υπηρεσία. Αν και το σύνολο αυτών πλησιάζει το 10% και συνεπώς ανάλογο του πληθυσμού θα έπρεπε να είναι και το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών, εντούτοις, προκειμένου να πετύχουμε μια αξιόπιστη στατιστική ανάλυση, διπλασιάσαμε τον αριθμό τους.

B. Διαδικασία συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων

Έπειτα από διερεύνηση για βιβλιογραφικό υλικό καταλήξαμε στη σύνταξη ενός ερωτηματολογίου, το οποίο περιελάμβανε την κλίμακα Σ.Π. (Zeira, 2001) και την κλίμακα τακτικών συγκρούσεων (Straus, 1979). Η συλλογή των στοιχείων πραγματοποιήθηκε σε διάστημα 1½ μήνα, και σε τόπο έξω από τα σχολεία των μαθητών. Η τακτική αυτή χρησιμοποιείται ευρέως σε έρευνες του εξω-τεκτικού (Zeira, 2001) και την υιοθετήσαμε προκειμένου να είναι

ευκρινές ότι πρόκειται για Σ.Π. που συνέβη μόνο στο χώρο του σχολείου κι όχι οπουδήποτε αλλού, αφού θα βρίσκονται σε ένα χώρο «οικείο» ως προς το υπό εξέταση θέμα. Η ερευνητική ομάδα είχε την αρμοδιότητα να παρέχει πληροφορίες για το σκοπό της έρευνας καθώς και εγγυήσεις για την προστασία της ανωνυμίας των συμμετεχόντων και την ύπαρξη εμπιστευτικότητας.

Γ. Ερευνητικό εργαλείο

Για τη συλλογή των πληροφοριών χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο, βασιζόμενο σε αυτό-αναφορές, αποτελούμενο από οχτώ μέρη και συνολικά 106 ερωτήσεις.

1. Το κοινωνιολογικό προφίλ των συμμετεχόντων

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου αντλούσε πληροφορίες για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων όπως την ηλικία, το φύλο, την εθνικότητα και τον τόπο γέννησης καθώς επίσης και το θρήσκευμά τους. Επιπλέον, διερευνήθηκαν ορισμένοι δείκτες της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης, οι οποίοι αφορούσαν στους γονείς των παιδιών και σχετιζονταν με την οικογενειακή κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο, το επάγγελμα και το μηνιαίο εισόδημα των γονέων.

Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρειάστηκαν να γίνουν κάποιες ομαδοποιήσεις ή επανα-κωδικοποιήσεις. Ξεκινώντας από την ηλικία, το εύρος της ήταν από 12-18 έτη. Έτσι, την ομαδοποιήσαμε ανάλογα με τις περιόδους της εφηβείας στην πρώτη εφηβική φάση (12-14 έτη), στη μέση εφηβική φάση (15-16 έτη) και στην όψιμη εφηβεία (17-18 έτη). Αναφορικά με την καταγωγή είχαμε ένα σύνολο 10 εθνικοτήτων, οι οποίες ομαδοποιήθηκαν στους Έλληνες και τους αλλοδαπούς. Τα έτη σπουδών των γονέων ομαδοποιήθηκαν βάσει του εκπαιδευτικού μας συστήματος, δηλαδή για έτη σπουδών από 1-6 χρόνια έχουμε την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, για 7-12 τη Δευτεροβάθμια, και από 13 χρόνια και πλέον την Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σχετικά με το εισόδημά τους, έχουμε δυο κατηγορίες πλέον: τους έχοντες εισόδημα έως 1000 ευρώ στη μία κατηγορία και αυτούς που έχουν εισόδημα μεγαλύτερο από 1001 ευρώ στην άλλη κατηγορία.

2. Χαρακτηρισμός διαπροσωπικών σχέσεων

Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου ζητήθηκε από τους μαθητές να χαρακτηρίσουν τις διαπροσωπικές σχέσεις που έχουν με τον πατέρα, τη μητέρα, τα αδέρφια, τους φίλους, τους καθηγητές και το άλλο φύλο. Οι απαντήσεις είχαν διαβάθμιση από 1 = Πολύ άσχημες έως 5 = Πολύ καλές.

Για το χαρακτηρισμό των διαπροσωπικών σχέσεων το εύρος των απαντήσεων ήταν από 6-30. Κατασκευάστηκε λοιπόν, μια νέα μεταβλητή που απαρτιζόταν από το άθροισμα των απαντήσεων που δόθηκαν στο σύνολο των 6 αυτών προσώπων. Ως αποτέλεσμα η υψηλή τιμή της νέας αυτής μεταβλητής σήμαινε καλές διαπροσωπικές σχέσεις ενώ αντίθετα η χαμηλή τιμή αυτής σήμαινε αρνητικές σχέσεις.

3. Συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες

Στο τρίτο μέρος περιελήφθησαν ερωτήσεις που εξετάζαν τη συμμετοχή των εφήβων σε διάφορες δραστηριότητες. Πιο συγκεκριμένα, διερευνήθηκε:

- ο βαθμός συμμετοχής σε εκκλησιαστικά δρώμενα (θρησκευτικότητα),

- η χρήση καπνού και οινόπνευματος,

- η πρόσβαση σε έντυπο και ηλεκτρονικό πορνογραφικό υλικό.

Αναλυτικότερα, ο βαθμός θρησκευτικότητας εξετάστηκε μέσα από τρεις ερωτήσεις που αφορούσαν στη: 1) συχνότητα εκκλησιασμού, 2) νηστείας και 3) προσευχής. Οι απαντήσεις μετρήθηκαν με τη χρήση κλίμακας που περιελάμβανε διαβάθμιση από 1 = Ποτέ έως 5 = Πολύ συχνά. Κατασκευάστηκε δείκτης θρησκευτικότητας αθροίζοντας τις επιδόσεις των τριών προηγούμενων απαντήσεων με πιθανό εύρος από 3-15. Έτσι, μετά από σχετική επανα-κωδικοποίηση των επιδόσεων προέκυψαν τρεις κατηγορίες ερωτώμενων: οι *αδιάφοροι* με επίδοση από 3-6, οι *τυπικοί* από 7-8 κι οι *εκκλησιαζόμενοι* με επίδοση από 9-13.

Σχετικά με το κάπνισμα υπήρχε μια ανοιχτή ερώτηση για τον ημερήσιο αριθμό τσιγάρων, ενώ για την εβδομαδιαία κατανάλωση οινόπνευματος σε ποτήρια κατασκευάστηκαν δυο ανοιχτές υπό-ερωτήσεις: η μία για την *χαμηλής περιεκτικότητας οινόπνευμα* (μπύρα, κρασί) και η άλλη για την *υψηλής περιεκτικότητας οινόπνευμα* (ρακί, ουίσκι κ.ά.).

Για την πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό, έντυπο (ανάγνωση) και ηλεκτρονικό (θέαση), κατασκευάστηκαν 3 ερωτήσεις που αφορούσαν: 1) στην ανάγνωση περιοδικών με σεξουαλικό περιεχόμενο 2) στην εβδομαδιαία παρακολούθηση προγραμμάτων στην τηλεόραση με σεξουαλικό περιεχόμενο, και 3) στην «επίσκεψη» ιστοσελίδων με σεξουαλικό περιεχόμενο. Η κλίμακα των απαντήσεων ήταν από 1=καθόλου έως 6=8+ ώρες. Οι απαντήσεις διχοτομήθηκαν σε αυτούς που διαβάζουν και παρακολουθούν πορνογραφικό υλικό τουλάχιστον μια ώρα την εβδομάδα και σε αυτούς που δεν έχουν οποιαδήποτε πρόσβαση σε τέτοιου είδους υλικό.

4. Ενδο-οικογενειακή βία ανάμεσα στους γονείς

Στο τέταρτο μέρος παρατέθηκαν 18 ερωτήσεις που μετρούσαν τη συχνότητα ενδο-γονεϊκής βίας στη διάρκεια του τρέχοντος σχολικού έτους, έτσι όπως αυτή βιώθηκε από τους μαθητές και δηλώθηκε στις ερευνήτριες. Αναλυτικότερα υπήρχαν:

- 10 ερωτήσεις για μαρτυρίες συναισθηματικής (λεκτικής) βίας (π.χ. «κατσουφιάζει ή αρνείται να συζητήσει θέματα που αφορούν τις συγκρούσεις τους», «λογομαχεί έντονα, προσβάλλει ή κοροϊδεύει» κ.λπ.) και

- 8 ερωτήσεις για μαρτυρίες φυσικής (σωματικής) βίας (π.χ. «καστούκισε, έσπρωξε ή κλώτσησε», «επιτέθηκε, χτύπησε ή κλώτσησε κάτι» κ.λπ.).

Οι ερωτήσεις αυτές ήταν διπλής κατεύθυνσης και απευθύνονταν σε πράξεις του πατέρα προς τη μητέρα και της μητέρας προς τον πατέρα αντίστοιχα, έτσι όπως αυτές βιώθηκαν από τους μαθητές. Η κλίμακα συχνότητας ήταν από 1 = Ποτέ έως 4 = Συχνά. Οι παραπάνω ερωτήσεις ήταν δανεισμένες από προηγούμενες έρευνες για τη βία στο ζευγάρι (Straus 1979, Τζαμαλούκα και συν. 2006, Τζαμαλούκα et al. 2007, Παπαδάκη et al. 2008).

Προκειμένου να γνωρίσουμε το μέγεθος της ενδο-γονεϊκής βίας, έτσι όπως αυτή βιώθηκε και μαρτυρήθηκε από τους μαθητές, κατασκευάστηκαν δύο δείκτες λεκτικής βίας από πατέρα προς μητέρα και από μητέρα προς πατέρα αντίστοιχα (αθροίζοντας τις τιμές των απαντήσεων που δόθηκαν στις 10 ερωτήσεις λεκτικής βίας) και δύο δείκτες σωματικής βίας από πατέρα προς μητέρα και από μητέρα προς πατέρα αντίστοιχα (αθροίζοντας τις τιμές των απαντήσεων που δόθηκαν στις 8 ερωτήσεις σωματικής βίας). Υψηλές

επιδόσεις στους δείκτες αντιπροσώπευαν αυξημένα περιστατικά ενδο-γονεϊκής βίας.

5. Ενδο-οικογενειακή βία από τους γονείς προς το παιδί

Στο πέμπτο μέρος υπήρχαν οι ίδιες 18 ερωτήσεις της προηγούμενης ενότητας μόνο που πλέον μετρούσαν τη συχνότητα που τα ίδια τα παιδιά έχουν δεχτεί κάποιες από αυτές τις πράξεις λεκτικής ή/και σωματικής βίας από τον πατέρα ή/και από τη μητέρα τους.

Όπως και στο προηγούμενο μέρος, κατασκευάστηκαν τέσσερις δείκτες που αφορούσαν:

α) στη λεκτική βία από τον πατέρα προς το παιδί β) στη λεκτική βία από τη μητέρα προς το παιδί

γ) στη σωματική βία από τον πατέρα προς το παιδί και δ) στη σωματική βία από τη μητέρα προς το παιδί

6. Σεξουαλική παρενόχληση από το αντίθετο φύλο

Στο έκτο μέρος του ερωτηματολογίου εξετάστηκε η συχνότητα εμφάνισης 7 μορφών Σ.Π. που υπέστησαν οι ερωτώμενοι, από συμμαθητές τους του αντίθετου φύλου, από την αρχή της σχολικής χρονιάς (Σεπτέμβριος 2005). Κάποιες από τις συμπεριφορές που διερευνήθηκαν είναι: «μαθητής/ρια του αντίθετου φύλου έβγαλε ή προσπάθησε να μου βγάλει μέρος των ρούχων μου παρά τη θέλησή μου», «προσπάθησε να με αγγίξει με σεξουαλικό τρόπο ενώ δεν το ήθελα», «προσπάθησε να με φιλήσει ακόμη κι αν δεν το ήθελα» και άλλες. Η συχνότητα για καθεμία από τις πράξεις μετρήθηκε με τη χρήση κλίμακας που περιλάμβανε διαβάθμιση από 1 = Ποτέ έως 4 = Πολύ συχνά. Από το άθροισμα των απαντήσεων δημιουργήθηκε δείκτης που αφορούσε στην υποδοχή Σ.Π. από το αντίθετο φύλο.

7. Σεξουαλική παρενόχληση από το ίδιο φύλο

Στο έβδομο μέρος, εξετάστηκε η συχνότητα εκδήλωσης καταστάσεων Σ.Π. από ή και προς μαθητές του ίδιου φύλου από την αρχή της σχολικής χρονιάς. Πρόκειται για ακριβώς τις ίδιες ερωτήσεις με τις πράξεις Σ.Π. που εξετάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα μόνο που αυτή τη φορά απευθύνονται σε θύματα μαθητών/τριών του ίδιου φύλου.

Όπως και στην προηγούμενη ενότητα, η κλίμακα έπαιρνε τις ίδιες τιμές και δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή υποδοχής Σ.Π. από το ίδιο φύλο. Επειδή όμως τα περιστατικά Σ.Π. με το ίδιο φύλο ήταν σπάνια η κλίμακα επανα-κωδικοποιήθηκε ώστε να αποτελέσει διχοτομική μεταβλητή, όπου 0 = ποτέ δε δέχτηκα Σ.Π. και 1 = τουλάχιστον μια φορά δέχτηκα Σ.Π.

Δ. Στατιστική ανάλυση

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS. Σε ένα πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι απλές κατανομές των απαντήσεων σε όλες τις ερωτήσεις, ενώ στη συνέχεια προχωρήσαμε σε κατασκευή υποδείγματος (models) πολλαπλής και λογαριθμικής παλινδρόμησης. Για την ακρίβεια χρησιμοποιήσαμε μια σειρά από υποδείγματα τόσο πολλαπλής όσο και λογαριθμικής παλινδρόμησης λαμβάνοντας ως εξαρτημένη μεταβλητή την υποδοχή Σ.Π. από το αντίθετο και από το ίδιο φύλο και καταλήξαμε στην υιοθέτηση 2 υποδείγματος παλινδρόμησης, τα οποία ερμήνευαν με υψηλότερο ποσοστό μεταβλητότητας την επίδραση συγκεκριμένων (όπως θα δούμε στη συνέχεια) ανεξάρτητων μεταβλητών στην Σ.Π.

V. Αποτελέσματα

A. Κοινωνικο-Δημογραφικά στοιχεία

Το δείγμα μας αποτέλεσαν 349 μαθητές σχολείων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης από περιοχές των νομών Ρεθύμνου και Ηρακλείου. Από αυτούς οι μισοί περίπου ήταν κορίτσια (50,2%) και οι άλλοι μισοί αγόρια (49,8%). Οι ηλικίες τους κυμαίνονταν ισάριθμα από 12-18 ετών. Από αυτούς οι οκτώ στους δέκα είναι Έλληνες ενώ από τους αλλοδαπούς οι περισσότεροι είναι Αλβανικής καταγωγής. Το θρήσκευμα των ερωτώμενων είναι, κυρίως, χριστιανό ορθόδοξο (86,2%), ενώ και η πλειοψηφία της οικογενειακής κατάστασης των γονέων τους είναι έγγαμοι (87,1%).

Για τα αδέρφια κυρίαρχος αριθμός φαίνεται η μια αδελφή (47,2%) ή ο ένας αδελφός (36,1%). Σχετικά με την περιοχή του σχολείου το 68,2% του δείγματος προέρχεται από το Ηράκλειο, ενώ το 31,8% από το Ρέθυμνο (Πίνακας 1).

Πίνακας 1

Κατανομές των μαθητών ως προς τα κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά τους

	n	%
Φύλο		
Αγόρια	174	49,8
Κορίτσια	175	50,2
Ηλικία		
Πρώτη εφηβική φάση (12 ετών)	45	12,8
Μέση εφηβική φάση (13-15 ετών)	152	43,5
Όψιμη εφηβεία (16-18 ετών)	152	43,5
Εθνικότητα		
Ελληνική	281	80,5
Αλλοδαπή	68	19,4
Τόπος γέννησης		
Ηράκλειο	172	49,2
Ρέθυμνο	85	42,3
Άλλα Ελληνικά μέρη	25	7,1
Άλλα μέρη (εξωτερικό)	67	19,1
Θρήσκευμα		
Χριστιανός ορθόδοξος	301	86,2
Άλλο	48	13,7
Αδέρφια αγόρια		
0	154	44,1
1	126	36,1
1+	69	17,4
Αδέρφια κορίτσια		
0	123	35,2
1	165	47,2
1+	61	17,4
Περιοχή σχολείου		

Ηράκλειο	238	68,1
Ρέθυμνο	111	31,8

Σύμφωνα με τις δηλώσεις των μαθητών, πατέρας και μητέρα, είναι απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε υψηλότερα ποσοστά, (68% και 72% αντίστοιχα) με επικρατέστερη απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών (41,8% και 47,8% αντίστοιχα) και βασικό εισόδημα έως 1000 ευρώ (54,7% και 85,6% αντίστοιχα) (Πίνακας 2).

Πίνακας 2

Κατανομές των μαθητών ως προς την οικογενειακή κατάσταση των γονέων τους

	n	%
Οικογενειακή κατάσταση γονέων		
Έγγαμοι	304	87,1
Άλλο	45	12,8
Έτη σπουδών πατέρα		
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1-6 έτη)	48	17,7
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (7-12 έτη)	238	68,1
Τριτοβάθμια εκπαίδευση (13+ έτη)	57	16,3
Έτη σπουδών μητέρας		
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1-6 έτη)	36	10,3
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (7-12 έτη)	251	71,9
Τριτοβάθμια εκπαίδευση (13+ έτη)	59	16,9
Απασχόληση πατέρα		
Επιστημονική	37	10,6
Τεχνικές εργασίες	117	33,5
Παροχή υπηρεσιών	146	41,8
Εμπορικοί υπάλληλοι	42	12,03
Εισοδηματίες	7	2,005
Απασχόληση μητέρας		
Επιστημονική	8	2,3
Παροχή υπηρεσιών	167	47,9
Εμπορικοί υπάλληλοι	1	0,3
Οικιακά	144	41,3
Εισοδηματίες	27	7,7
Μηνιαίο εισόδημα πατέρα		
Έως 1000 ευρώ	191	54,7
Περισσότερα από 1001 ευρώ	158	43,2
Μηνιαίο εισόδημα μητέρας		
Έως 1000 ευρώ	299	85,6
Περισσότερα από 1001 ευρώ	50	13,7

Β. Χαρακτηρισμός διαπροσωπικών σχέσεων

Σχετικά με τις διαπροσωπικές σχέσεις, κατά δήλωσή τους, καλές χαρακτηρίζονται οι σχέσεις με τον πατέρα (79,08%) αλλά και με τη μητέρα (93,9%). Με τα αδέρφια του ικανοποιητικές σχέσεις έχει το 71,9%, ενώ με τους φίλους το 81,8%. Αρνητικές χαρακτηρίζο-

νται οι σχέσεις με τους καθηγητές και το άλλο φύλλο σε ποσοστά 40,1% και 32,7% αντίστοιχα (Πίνακας 3).

Πίνακας 3

Κατανομές μαθητών ανάλογα με το χαρακτηρισμό των διαπροσωπικών σχέσεων (επανα-κωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

	Πολύ άσχημες - μέτριες		Καλές - Πολύ καλές	
	n	%	n	%
Πατέρα	73	20,9	276	79,08
Μητέρα	21	6,01	328	93,9
Αδέρφια	98	28,08	251	71,9
Φίλους	66	18,9	283	81,8
Καθηγητές	140	40,1	209	59,8
Άλλο φύλο	113	32,7	236	67,6

Γ. Συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες

Ο δείκτης θρησκευτικότητας περιέλαβε τους αδιάφορους (22,06%), τους τυπικούς (41,5%) και τους θρησκευόμενους (36,3%).

Το 39,5% ανέφερε χρήση καπνού, ενώ οινόπνευμα χαμηλής περιεκτικότητας δήλωσε ότι καταναλώνει το 64,4%, και υψηλής το 52,7%.

Πρόσβαση (ανάγνωση και θέαση 1 τουλάχιστον ώρα ημερησίως) σε υλικό με σεξουαλικό περιεχόμενο ανέφεραν 71% των ερωτηθέντων (Πίνακας 4).

Πίνακας 4

Κατανομές των μαθητών ως προς τη συχνότητα συμμετοχής σε διάφορες δραστηριότητες

	n	%
Συμμετοχή σε εκκλησιαστικά δρώμενα (θρησκευτικότητα)		
Αδιάφοροι	77	22,06
Τυπικοί	145	41,5
Εκκλησιαζόμενοι	127	36,3
Πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό		
Ναι (τουλάχιστον 1 ώρα ημερησίως)	252	71,4
Όχι	97	28,6
Χρήση καπνού		
Ναι (τουλάχιστον 1 τσιγάρο ημερησίως)	138	39,5
Όχι	211	60,4
Χρήση οινόπνευματος χαμηλής περιεκτικότητας		
Ναι (τουλάχιστον 1 ποτήρι εβδομαδιαίως)	225	64,4
Όχι	124	35,5
Χρήση οινόπνευματος υψηλής περιεκτικότητας		
Ναι (τουλάχιστον 1 ποτήρι εβδομαδιαίως)	184	52,7
Όχι	165	47,2

Δ. Ενδο-γονεϊκή βία

Αναφορικά με τις πράξεις *λεκτικής βίας* από τον πατέρα προς τη μητέρα, έτσι όπως δηλώθηκαν από τους ερωτώμενους, επικρατέστερη φάνηκε η έντονη λογομαχία (55,3%) και η «άρνηση για ανεξάρτητη συμπεριφορά» της γυναίκας του (44,4%), ενώ για τα αντίστοιχα περιστατικά *λεκτικής βίας* της μητέρας προς τον πατέρα επικρατέστερες πράξεις ήταν: «βγαίνει και βαδίζει νευρικά έξω από το δωμάτιο όταν λογομαχεί με το άλλο άτομο» (33,5%) και «έντονη λογομαχία» (31,5%) (Πίνακας 5).

Πίνακας 5

Δηλώσεις ερωτηθέντων για περιστατικά *λεκτικής βίας* μεταξύ γονέων (επανα-κωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

	α. Πατέρα → Μητέρα				β. Μητέρα → Πατέρα			
	ποτέ		σπάνια-πολύ συχνά		ποτέ		σπάνια-πολύ συχνά	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Κατσουφιάζει/ αρνείται να συζητήσει...	181	51,8	152	43,5	257	73,6	76	21,7
Λογομαχεί έντονα	140	40,1	193	55,3	227	63,8	110	31,5
Προσβάλει ή κοροϊδεύει	274	78,5	59	16,9	302	86,5	31	8,8
Βγαίνει και βαδίζει νευρικά έξω...	259	74,2	74	21,2	216	61,8	117	33,5
Δεν επιτρέπει ανεξαρτησίες	178	51	155	44,4	310	88,8	23	6,5
Απειλεί να χτυπήσει ή να πετάξει κάτι...	260	74,4	73	20,9	311	89,1	22	6,3
Γελοιοποιεί ή προσβάλει	291	83,3	42	12,3	309	88,5	24	6,8
Γελοιοποιεί κατηγορεί	302	86,5	31	8,8	315	90,2	18	5,1
Κοροϊδεύει-προσβάλει	294	84,2	39	11,1	315	90,2	18	5,1
Γελοιοποιεί σχέσεις	299	85,6	34	9,7	313	89,6	20	5,7

Σχετικά με την εκδήλωση *σωματικής βίας* από τον πατέρα προς τη μητέρα επικρατέστερη είναι η πράξη «χαστούκιση, έσπρωξε ή κλώτσησε» (19,4%) ενώ σχεδόν μηδενικές είναι οι πράξεις «έπνιξε ή προσπάθησε να πνίξει» (0,2%). Ως προς τη *σωματική βία* της μητέρας προς τον πατέρα, οι μαθητές δήλωσαν ότι περισσότερο οι μητέρες τους «πετούνε, διαλύουν, χτυπούν ή κλώτσουν κάτι» (4,8%) και λιγότερο ότι «σπρώχνουν και μετά σέρνουν στο πάτωμα» (0,8%). Ελάχιστα περιστατικά αναφέρθηκαν από τους ερωτώμενους για «απειλή με μαχαίρι, όπλο ραβδί, καρέκλα ή άλλο θανατηφόρο όπλο» από τον πατέρα (2,5%) και από τη μητέρα (5,1%) (Πίνακας 6).

Πίνακας 6

Δηλώσεις ερωτηθέντων για περιστατικά *σωματικής βίας* μεταξύ γονέων (επανα-κωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

	α. Πατέρα → Μητέρα				β. Μητέρα → Πατέρα			
	ποτέ		σπάνια-πολύ συχνά		ποτέ		σπάνια-πολύ συχνά	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Απειλσσε με μαχαίρι...	315	90,2	18	5,1	324	92,8	9	2,5
Χαστούκιση, έσπρωξε...	265	75,9	68	19,4	318	91,1	15	4,2
Επιτέθηκε, άρπαξε...	307	87,9	26	7,4	323	92,5	10	2,8
Πέταξε, Διέλυσε...	299	85,6	34	9,7	316	90,5	17	4,8
Επιτέθηκε με ραβδί	327	93,6	6	1,7	328	93,9	5	1,4
Έπνιξε ή προσπάθησε...	332	95,1	1	0,2	329	94,2	4	1,1
Έσπρωξε & μετά έσυρε...	330	94,5	3	0,8	330	94,5	3	0,8
Χρησιμοποίησε μαχαίρι	331	94,8	2	0,5	329	94,2	4	1,1

Ε. Ενδο-οικογενειακή βία (γονέων ενάντια στο παιδί)

Αναφορικά με τις μορφές *λεκτικής βίας* των γονιών προς το παιδί επικρατέστερη είναι η «απαγόρευση της ανεξάρτητης συμπεριφοράς του παιδιού» από τον πατέρα και από τη μητέρα κατά (62,7% και 47,2% αντίστοιχα). Λιγότερες μαρτυρίες για τον πατέρα αναφέρθηκαν για «απειλή με μαχαίρι όπλο, ραβδί, καρέκλα ή άλλο θανατηφόρο όπλο» (0,5%), ενώ για τη μητέρα για την πράξη της «γελοιοποίησης σχέσεων, συμπεριφοράς ή τοποθετήσεων του παιδιού» (6,1%) (Πίνακας 7).

Πίνακας 7

Δηλώσεις ερωτηθέντων για περιστατικά *λεκτικής βίας* από τους γονείς (επανα-κωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

	α. Πατέρα → Παιδί				β. Μητέρα → Παιδί			
	ποτέ		σπάνια-πολύ συχνά		ποτέ		σπάνια-πολύ συχνά	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Κατσουφιάζει/ αρνείται να συζητήσει	179	51,2	166	47,5	243	69,6	104	29,7
Λογομαχεί έντονα	172	49,2	173	49,5	224	64,1	123	35,2
Προσβάλει/ κοροϊδεύει	265	75,9	80	22,9	305	87,3	42	12,1

Βγαίνει και βαδίζει νευρικά	301	86,2	44	12,6	274	78,5	73	20,9
Δεν επιτρέπει ανεξαρτησίες	126	36,1	219	62,7	182	52,1	165	47,2
Απειλεί να χτυπήσει	241	69	104	29,7	280	80,2	67	19,1
Γελοιοποιεί προσβάλει	284	81,3	61	17,4	322	92,2	25	7,1
Γελοιοποιεί κατηγορεί	298	85,3	47	13,4	320	91,6	27	7,1
Κοροϊδεύει προσβάλει	305	87,3	40	11,4	326	93,4	21	6,1
Γελοιοποιεί σχέσεις	301	86,2	44	12,6	325	93,1	22	6,3

Πρώτη πράξη *σωματικής βίας* που, κατά δήλωσή τους, ο πατέρας τους άσκησε ήταν η πράξη «χαστούκιση, έσπρωξε ή κλώτσησε» (3,4%), ενώ για τη μητέρα η αντίστοιχη πράξη «επιτέθηκε, άρπαξε ή ώθησε» σημειώθηκε από 39 (11,1%) μαθητές. Τελευταία με ίδιο ποσοστό και για τους δυο γονείς έρχεται η συμπεριφορά «έσπρωξε και μετά έσυρε στο πάτωμα» (0,2%) (Πίνακας 8).

Πίνακας 8

Δηλώσεις ερωτηθέντων για περιστατικά *σωματικής βίας* από τους γονείς (επανα-κωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

	α. Πατέρα → Παιδί				β. Μητέρα → Παιδί			
	ποτέ		σπάνια-πολύ συχνά		ποτέ		σπάνια-πολύ συχνά	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Απειλόνε με μαχαίρι...	343	98,2	2	0,5	344	98,5	3	0,8
Χαστούκιση, έσπρωξε...	263	75,3	82	23,4	308	88,2	39	11,1
Επιτέθηκε, άρπαξε...	328	93,9	17	4,8	341	97,7	6	1,7
Πέταξε, Διέλυσε...	325	93,1	20	5,7	332	95,1	15	4,2
Επιτέθηκε με ραβδί	339	97,1	6	1,7	345	98,8	2	0,5
Έπνιξε ή προσπάθησε...	343	98,2	2	0,5	345	98,8	2	0,5
Έσπρωξε & μετά έσυρε...	344	98,5	1	0,2	346	99,1	1	0,2
Χρησιμοποίησε μαχαίρι	346	99,1	3	0,8	345	98,8	2	0,5

ΣΤ. Υποδοχή Σ.Π. από άτομα του αντίθετου φύλου

Σχετικά με την υποδοχή Σ.Π. από το αντίθετο φύλο, 79 ερωτώμενοι (22,6%), ανέφεραν ότι, μερικές φορές, κάποιος μαθητής/τρια προσπάθησε να τους βγάλει μέρος των ρούχων τους παρά τη θέλησή τους. Μαθητής/τρια του αντίθετου φύλου προσπάθησε να τους αγγίξει με σεξουαλικό τρόπο (27,5%) ή αναφέρουν (24,1%) απόπειρα συμμαθητή/τριας τους να τους φιλήσει. Αναφορικά με την πράξη Σ.Π. που απευθύνεται στην προσπάθεια να «τους βάλουν χέρι» ενώ ήταν στην τουαλέτα, ως θύματα, δήλωσαν 99 (28,4%) άτομα. Σεξουαλικά υπονοούμενα ανέφεραν ότι άκουσαν 119 (34,1%) άτομα και επίσης, σεξουαλικά υπονοούμενα, έχουν γραφτεί στους τοίχους εις βάρος 45 (12,9%) ατόμων, ενώ προσβλητικές εικόνες και χυδαία γράμματα έχουν σταλεί σε 45 (12,9%) άτομα (Πίνακας 9).

Πίνακας 9

Δηλώσεις ερωτηθέντων ως προς την υποδοχή πράξεων Σ.Π. από μαθητές του αντίθετου φύλου (επανα-κωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

	Ποτέ		Σπάνια / Μερικ. φορές	
	n	%	n	%
Έβγαλε ή προσπάθησε να βγάλει μέρος των ρούχων μου...	270	77,3	79	22,6
Προσπάθησε να με αγγίξει με σεξουαλικό τρόπο...	253	72,5	96	27,5
Προσπάθησε να με φιλήσει...	265	75,9	84	24,1
Προσπάθησε να μου βάλει χέρι ενώ ήμουν στην τουαλέτα...	250	71,6	99	28,4
Προσπάθησε να μου ριχτεί/έλεγε σεξουαλικά υπονοούμενα...	230	65,9	119	34,1
Σεξουαλικά υπονοούμενα που με πρόσβαλαν ήταν γραμμένα στους τοίχους/τα διέδιδαν ως φήμες...	304	87,1	45	12,9
Μου έδειχνε προσβλητικές εικόνες/έστελνε χυδαία γράμματα...	304	87,1	45	12,9

Ζ. Υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του ίδιου φύλου

Σχετικά με την υποδοχή Σ.Π. από το ίδιο φύλο 16 (4,6%) μαθητές/τριες ανέφεραν ότι μερικές φορές κάποιος μαθητής/τρια προσπάθησε να τους βγάλει μέρος των ρούχων τους παρά τη θέλησή τους, προσπάθησε να τους αγγίξει με σεξουαλικό τρόπο ανέφεραν 17 (4,9%) μαθητές, ενώ απόπειρα να τους φιλήσουν βίωσαν 14 (4%) άτομα. Προσπάθεια να «τους βάλουν χέρι» ενώ ήταν στην τουαλέτα δήλωσαν 12 (3,4%) άτομα, σεξουαλικά υπονοούμενα άκουσαν 33 (9,5%) άτομα, διαπίστωσαν ότι γράφτηκαν στον τοίχο εις βάρος τους 39 (11,2%) μαθητές/τριες και προσβλητικές εικόνες και χυδαία γράμματα έλαβαν 10 (2,9%) μαθητές/τριες (Πίνακας 10).

Πίνακας 10

Δηλώσεις ερωτηθέντων ως προς την υποδοχή πράξεων Σ.Π. από μαθητές του ίδιου φύλου (επανα-κωδικοποιημένες σε δυο κατηγορίες)

	Ποτέ		Σπάνια / πολύ συχνά	
	n	%	n	%
Προσπάθησε να με φιλήσει...	335	96	14	4
Έβγαλε ή προσπάθησε να βγάλει μέρος των ρούχων μου...	333	95,4	16	4,6
Προσπάθησε να με αγγίξει με σεξουαλικό τρόπο...	332	95,1	17	4,9
Προσπάθησε να μου βάλει χέρι ενώ ήμουν στην τουαλέτα...	337	96,6	12	3,4
Προσπάθησε να μου ριχτεί/έλεγε σεξουαλικά υπονοούμενα...	316	90,5	33	9,5
Σεξουαλικά υπονοούμενα που με πρόσβαλαν ήταν γραμμένα στους τοίχους/τα διέδιδαν ως φήμες...	310	88,8	39	11,2
Μου έδειχνε προσβλητικές εικόνες/έστελνε κυδαία γράμματα..	339	97,1	10	2,9

Η. Αποτελέσματα πολλαπλής και λογαριθμικής παλινδρόμησης

1. Η επίδραση των κοινωνικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών, της συμμετοχής σε διάφορες δραστηριότητες και των διαπροσωπικών σχέσεων στην υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του αντίθετου φύλου.

Για την ανάλυση της υποδοχής Σ.Π. από το άλλο φύλο χρησιμοποιήσαμε την πολλαπλή παλινδρόμηση αφού η μεταβλητή είχε συνεχόμενες τιμές. Ειδικότερα, οι κοπέλες ανέφεραν περισσότερα περιστατικά υποδοχής Σ.Π. από τα αγόρια ($b=1,76$). Οι προέφηβοι ($b=-1,29$) και οι μεσο-έφηβοι ($b=-0,95$) συγκέντρωσαν χαμηλότερες τιμές στην κλίμακα υποδοχής Σ.Π. συγκρινόμενοι με τους μετα-έφηβους. Επίσης μεγαλύτερες βαθμολογίες στην κλίμακα Σ.Π. συγκέντρωσε η ομάδα αλλοδαπών ($b=0,68$) σε σχέση με τους Έλληνες και όσων το εισόδημα του πατέρα είναι πάνω από 1001 ευρώ μηνιαίως ($b=0,57$). Αναφορικά με τα έτη σπουδών της μητέρας ($b=-0,064$) βλέπουμε πως όσων παιδιών η μητέρα έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, συγκεντρώνουν υψηλότερες τιμές στην κλίμακα υποδοχής Σ.Π. Τέλος, με θετική βαθμολογία υποδοχής Σ.Π. σχετίστηκε το κάπνισμα ($b=0,42$) και οι κακές διαπροσωπικές σχέσεις με τους γύρω ($b=-0,25$) (Πίνακας 11).

Πίνακας 11

Υπόδειγμα πολλαπλής παλινδρόμησης (b) και των τυπικών σφαλμάτων τους (s.e.) με εξαρτημένη μεταβλητή την κλίμακα της υποδοχής Σ.Π. από μαθητές του αντίθετου φύλου ως προς τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά, τη συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες και τις διαπροσωπικές σχέσεις

Categories	b(se)	P. value
Φύλο		
Κορίτσια	1,76 (0.19)	0.000
Αγόρια (ομάδα αναφοράς)		

Ηλικία		
Προ-εφηβεία	- 1,29(0,34)	0.000
Μέση εφηβεία	- 0,95(0,19)	0.000
Όψιμη εφηβεία (ομάδα αναφοράς)		
Εθνικότητα		
Αλλοδαποί	0,68 (0,24)	0.005
Έλληνες (ομάδα αναφοράς)		
Εκπαίδευση		
Έτη σπουδών πατέρα	- 0,026 (0,028)	0.35
Έτη σπουδών μητέρας	- 0,064 (0,031)	0.044
Εισόδημα		
Μηνιαίο εισόδημα πατέρα	0,57 (0,17)	0.001
Μηνιαίο εισόδημα μητέρα	0,41 (0,27)	0.130
Θρησκευτικότητα		
Τυπικοί	-0,076 (0,19)	0.691
Αδιάφοροι	-0,43 (0,26)	0.102
Εκκλησιαζόμενοι (ομάδα αναφοράς)		
Κάπνισμα	0,42 (0,19)	0.031
Κατανάλωση Οξυγονομένου		
χαμηλής περιεκτικότητας	-0,055 (0,19)	0.782
υψηλής περιεκτικότητας	-0,04 (0,19)	0.821
Διαπροσωπικές σχέσεις	-0,25 (0,06)	0.000
Πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό	0,052 (0,044)	0.233

2. Η επίδραση της ενδο-οικογενειακής βίας (μεταξύ γονέων όσο και εναντίον του παιδιού) στην υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του αντίθετου φύλου.

Τα αποτελέσματα της ενδο-οικογενειακής βίας δείχνουν πως οι χαμηλές επιδόσεις βίας από τον πατέρα προς τη μητέρα ($b=-0,09$) σχετίστηκαν με υψηλά περιστατικά υποδοχής Σ.Π., ενώ υψηλή βία από πατέρα προς παιδί ($b=0,122$) συνδέθηκε με αυξημένα περιστατικά υποδοχής Σ.Π. από μαθητές του αντίθετου φύλου (Πίνακας 12).

Πίνακας 12

Υπόδειγμα πολλαπλής παλινδρόμησης (b) και των τυπικών σφαλμάτων τους (s.e.) με εξαρτημένη μεταβλητή την κλίμακα υποδοχής Σ.Π. από μαθητές του αντίθετου φύλου ως προς την ενδο-οικογενειακή βία

Categories	b(se)	P value
Πατέρα προς Μητέρα	-0,09 (0,04)	0.041
Μητέρα προς Πατέρα	0,079 (0,049)	0.106
Πατέρα προς Παιδί	0,122 (0,042)	0.004
Μητέρα προς Παιδί	0,06 (0,04)	0.112

3. Η επίδραση των κοινωνικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών, της συμμετοχής σε διάφορες δραστηριότητες και των διαπροσωπικών σχέσεων για την υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του ίδιου φύλου.

Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων της Σ.Π. ίδιου φύλου από τη μεριά του θύματος χρησιμοποιήσαμε τη λογιστική παλινδρόμηση επειδή η μεταβλητή ήταν διχοτομική. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα κορίτσια έχουν περισσότερες πιθανότητες να πέσουν θύματα απ' ό,τι τα αγόρια ($b=2,01$). Ακόμη καθοριστικοί παράγοντες για τη «ζώνη υψηλού κινδύνου» είναι η εθνικότητα ($b=1,18$), η συχνότητα εκκλησιασμού ($b=1,20$) και οι κακές διαπροσωπικές σχέσεις ($b=-,29$). Ομοίως, περισσότερες πιθανότητες για υποδοχή Σ.Π. έχουν μαθητές που η μητέρα τους έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ($b=-,17$) (Πίνακας 13).

Πίνακας 13

Υπόδειγμα λογιστικής παλινδρόμησης (b) και των τυπικών σφαλμάτων τους (s.e) με εξαρτημένη μεταβλητή την υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του ίδιου φύλου ως προς τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά, τη συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες και τις διαπροσωπικές σχέσεις

Categories	B(S.E.)	P(Value)	Exp(B)
Φύλο			
Κορίτσια	2,01 (.45)	,001	7,48
Αγόρια			
Ηλικία			
Προεφηβεία	-,87 (.81)	,27	,41
Μέση εφηβεία	-,01 (.41)	,96	,98
Όψιμη εφηβεία (ομάδα αναφοράς)			
Εθνικότητα			
Έλληνες	1,18 (.45)	,009	3,27
Αλλοδαποί			
Εκπαίδευση			
Έτη σπουδών πατέρα	-,03 (.06)	,60	,96
Έτη σπουδών μητέρας	-,17 (.07)	,02	,84
Εισόδημα			
Πατέρα	,20 (.40)	,60	1,23
Μητέρας	,32 (.67)	,63	1,37
Θρησκευτικότητα			
Τυπικοί	,08 (.44)	,85	1,08
Αδιάφοροι	1,20 (.51)	,01	3,32
Πιστοί (σημείο αναφοράς)			
Κάπνισμα			
Κάπνισμα	-,05 (.41)	,58	,94
Οινόπνευμα			
Χαμηλή περιεκτικότητα	-,22 (.43)	,61	,80
Υψηλής περιεκτικότητας	,27 (.40)	,49	1,32
Διαπροσωπικές σχέσεις			
Διαπροσωπικές σχέσεις	-,29 (.12)	,02	,74
Πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό			
Πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό	,06 (.08)	,43	1,07

4. Η επίδραση της ενδο-οικογενειακής βίας στην υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του ίδιου φύλου.

Ός προς την ενδο-οικογενειακή βία διαπιστώνουμε πως η μειωμένη βία από τον πατέρα προς τη μητέρα ($b= -,13$) αυξάνει τις

πιθανότητες για τον έφηβο να πέσει θύμα Σ.Π. από το ίδιο φύλο, ενώ ως προς τη χρησιμοποίηση βίας από τον πατέρα προς το παιδί ($b= ,14$) βλέπουμε πως οι πιθανότητες είναι αυξημένες όταν η βία είναι μεγάλη (Πίνακας 14)

Πίνακας 14

Υπόδειγμα λογιστικής παλινδρόμησης (b) και των τυπικών σφαλμάτων τους (s.e) με εξαρτημένη μεταβλητή την υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του ίδιου φύλου ως προς την ενδο-οικογενειακή βία

	B(S.E.)	P(Value)	Exp(B)
Πατέρα προς Μητέρα	-,13 (.06)	,05	,87
Μητέρα προς Πατέρα	,02 (.06)	,66	1,02
Πατέρα προς Παιδί	,14 (.06)	,01	1,16
Μητέρα προς Παιδί	,07 (.05)	,17	1,08

VI. Συζήτηση

Οι έρευνες που αφορούν στην Σ.Π. μεταξύ ομηλικών φαίνονται περιορισμένες στο εξωτερικό, ενώ σπανίζουν στην Ελλάδα αφού η Σ.Π. μελετάται μόνο ως μορφή σχολικής βίας. Ίσως να μην έχει δοθεί η κατάλληλη βαρύτητα στο συγκεκριμένο χώρο και ηλικιακή ομάδα, αφού είναι δύσκολο να δεχθεί κανείς ότι σε τόσο μικρή ηλικία μπορεί να εμφανίζεται Σ.Π. Ίσως ευθύνεται το ότι ζούμε στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, στην ευκολία πρόσβασης σε πορνογραφικό υλικό, στην κατάρριψη των σεξουαλικών ταμπού και στη γενικότερη απελευθέρωση του πνεύματος και της σεξουαλικότητας που 10 χρόνια πριν δεν υπήρχε.

Με την παρούσα έρευνα σκιαγραφήσαμε το προφίλ του θύματος Σ.Π. και είδαμε τους παράγοντες που επηρεάζουν στην υποδοχή τέτοιων συμπεριφορών. Στο σημείο αυτό θα επιδιώξουμε τη σύγκριση των δικών μας αποτελεσμάτων με άλλες αντίστοιχες έρευνες που έχουν γίνει κυρίως στο εξωτερικό, αφού στον ελλαδικό χώρο δεν έγινε εφικτό να εντοπιστεί δημοσιευμένη παρόμοια έρευνα. Η απόπειρα πιθανής αιτιολόγησης των αποτελεσμάτων θα στηριχτεί λοιπόν, κυρίως σε βιβλιογραφικές αναφορές, αφού τα ερευνητικά ευρήματα από τη χώρα μας, ως προς το υπό εξέταση θέμα, είναι ελάχιστα.

A. Παράγοντες που επηρεάζουν στην υποδοχή Σ.Π. μεταξύ μαθητών του αντίθετου φύλου

Από τους κύριους παράγοντες για την υποδοχή Σ.Π. φαίνεται ότι τα κορίτσια είναι πιθανότερο να γίνουν θύματα Σ.Π. Αυτό ενδέχεται να ερμηνευθεί από το ότι τα αγόρια προσπαθούν να επιβάλουν τη δύναμη και την ισχύ τους με τη βία λόγω του ότι θέλουν την επιβεβαίωση της υπεροχής τους από τη μια και την αποδοχή από τους ομηλικούς τους από την άλλη.

Ο διαφορετικός διαμοιρασμός των ρόλων των δυο φύλων μαθαίνεται κυρίως μέσα από την οικογένεια. Ιδιαίτερα για τις Βαλκανικές χώρες έχει αποδειχθεί ότι εξ αρχής μεταχειρίζεται κανείς διαφορετικά τα αγόρια από τα κορίτσια. Όταν το παιδί που θα γεννηθεί είναι αγόρι η χαρά είναι μεγαλύτερη. Ας μην ξεχνάμε ότι υπάρχουν ακόμη περιοχές στην Ελλάδα, όπου παιδί θεωρείται μόνο το αγόρι. Έπειτα βλέπουμε ότι υπάρχουν διαφορές στη διαπαιδαγώγηση των αγοριών και των κοριτσιών, που, και φανερά και ανεπαίσθη-

τα, προκαθορίζουν τον μετέπειτα ρόλο τους (Ναλμπάντης, 1995). Παράλληλα το αγόρι παροτρύνεται στην κατάκτηση πολλών γυναικών, ήδη από τη νεαρή ηλικία, ενώ το κορίτσι πρέπει να είναι σεμνό για να μην προσβάλλει τον «κώδικα τιμής» της οικογένειας. Έπειτα, ακόμη και στην τηλεόραση η γυναίκα προβάλλεται ως αντικείμενο πόθου ή μάλλον «εκπλήρωσης» κάθε σεξουαλικής φαντασίωσης. Άλλωστε μια μορφή Σ.Π. είναι και η επίδειξη προσβλητικών εικόνων στις οποίες ως επί των πλείστων απεικονίζεται μια γυναίκα που ... με ευχαρίστηση τα κάνει όλα.

Τέλος, τα κορίτσια μπορούν να δέχονται σεξιστικές συμπεριφορές λόγω της σωματικής τους διάπλασης, όταν δεν ανταποκρίνονται στα status που θεωρούνται φυσιολογικά για την ηλικία τους. Οι σωματικές αλλαγές στην εφηβεία είναι περισσότερο εμφανείς στα κορίτσια, ιδιαίτερα, με την ανάπτυξη του στήθους. Το γυναικείο στήθος είναι αυτό που «ξυπνά» άλλωστε τη σεξουαλική διάθεση στα αγόρια (Ασκητής, 2000). Η πρώιμη ανάπτυξη τους καταλήγει συχνά να γίνεται αφορμή για κοροϊδευτικά σχόλια, που υπονοούν ότι η σεξουαλική τους εμπειρία θα είναι τόσο πρόωρη όσο και τα σώματά τους (Τίφερ, 1982).

Συγκρίνοντας πάντως το αποτέλεσμά μας με έρευνες του εξωτερικού βλέπουμε πως υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις αφού άλλοτε υπάρχει σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δυο φύλα κι άλλοτε πάλι όχι (Namka, 2001, Zeira, 2001, Wetkowska & Menchel, 2002), ενώ σε ελληνικές αναφορές βλέπουμε να ισχύει το ακριβώς αντίθετο από το δικό μας αποτέλεσμα: ότι δηλαδή τα αγόρια έχουν περισσότερες πιθανότητες για θυματοποίηση (Ριγάκη, 2001).

Η ηλικία επίσης κατέχει σημαντικό ρόλο στην υποδοχή Σ.Π., αφού βλέπουμε ότι όσο ο μαθητής φτάνει στην όψιμη εφηβεία τόσο αυξάνονται και τα κρούσματά της, πράγμα που επαληθεύεται από όλες τις έρευνες του εξωτερικού (Wyatt, 2000, Zeira, 2001, Murdock, 1993 etc.). Οι μικρότεροι μαθητές είναι αδύναμοι (λόγω σωματικής διάπλασης, θέσεως κ.λπ.) οπότε και απροστάτευτοι. Έτσι μπορούν να γίνουν ευκολότερη «λεία» για τους μεγαλύτερους. Ενδεχομένως για τον όψιμο έφηβο το να παρενοχλήσει σεξουαλικά έναν μικρότερο μαθητή είναι μια ευκαιρία να τον μυήσει και στα σεξουαλικά ζητήματα, να γίνει ο δάσκαλός του και στην ουσία να τον εισάγει στην επικρατούσα ιδέα του «δικαίου του ισχυρότερου».

Σχετικά με την καταγωγή (εθνικότητα), βλέπουμε ότι οι αλλοδαποί μαθητές παρενοχλούνται περισσότερο. Είναι πιθανό ότι οι Έλληνες μαθητές προσλαμβάνουν τον αλλοδαπό μαθητή ως περιθωριοποιημένο εξ αιτίας μιας ευρύτερης προκατάληψης που υπάρχει στο πρόσωπό του, προκατάληψη που ενυπάρχει όχι μόνο από τους γονείς του παιδιού αλλά και από τους καθηγητές και έτσι ο Έλληνας μαθητής, δεν αποκλείεται, να θέλει να ακολουθήσει την τακτική του καθηγητή του και του περιρρέοντος ρατσισμού και έτσι και να φέρεται ανάλογα στον αλλοδαπό συμμαθητή. Ας μην ξεχνάμε ότι η Σ.Π. σχετίζεται με έννοιες όπως ο εκφοβισμός, η εκβίαση και η προσβολή (Murdock, 1993). Πάντως σύμφωνα με έρευνες του εξωτερικού βλέπουμε ότι η επίδραση της προέλευσης δεν είναι ξεκάθαρα ορισμένη για το αν επηρεάζει την υιοθέτηση συμπεριφοράς Σ.Π. και μάλλον βασίζεται στην πολιτισμική ανάπτυξη της κάθε χώρας (Daviau, 2000, Zeira, 2001).

Ένας άλλος παράγοντας που φαίνεται να συνδέεται με την υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του αντίθετου φύλου είναι το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας. Η μητέρα είναι το μιμητικό πρότυπο για τα κορίτσια και το υποδειγματικό πρότυπο για τα αγόρια. Σύμφωνα

με έρευνα του Κ. Ε. Θ. Ι. (2004), καθοριστικής σημασίας στο να γίνει το παιδί θύμα Σ.Π. είναι το μορφωτικό επίπεδο των γονιών και κυρίως της μητέρας. Άλλωστε υπάρχουν αναφορές ότι το 75% των γυναικών που παρενοχλούνται οι ίδιες έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (Murdock, 1993).

Όταν το εισόδημα του πατέρα είναι μεγαλύτερο από 1001 ευρώ τότε βλέπουμε ότι αυξάνονται και οι πιθανότητες στο να υποστεί ένα παιδί Σ.Π. Αυτό μπορεί να σχετίζεται με την ετικέτα που έχει το παιδί ως «καλομαθημένο», λόγω της μεγαλύτερης οικονομικής άνεσής του, οπότε είτε μπαίνει σε μια κοινωνική απομόνωση είτε γίνεται στόχος των υπολοίπων για να το περιγελάσουν και να το μειώσουν. Το συγκεκριμένο εύρημα πάντως έρχεται σε αντίθεση με τις έρευνες του εξωτερικού όπου αναφέρουν πως η κοινωνική – οικονομική κατάσταση δεν επηρεάζει τη Σ.Π. (Tamya, 2001).

Όπως κι αν έχει όμως, δυστυχώς στις μέρες μας ο πλούτος έχει γίνει ένα βασικό γνώρισμα και κριτήριο για την επιλογή ενός ερωτικού συντρόφου. Έτσι, ένα πλούσιο παιδί είναι πάντα στο επίκεντρο για τη σύναψη μιας σχέσης. Σε αυτές τις ηλικίες τα παιδιά δεν ξέρουν να εκφραστούν σωστά οπότε μπορούν να οδηγούνται στη Σ.Π. Έπειτα η οικονομική άνεση έχει επιπτώσεις και σε άλλους τομείς. Για παράδειγμα ένα παιδί με περισσότερα χρήματα έχει μεγαλύτερη ποικιλία ρούχων από ότι ένα παιδί από χαμηλότερα στρώματα. Η εξωτερική εμφάνιση – αμφίσημη μπορεί να «προκαλέσει» ηθελημένα ή όχι την υποδοχή Σ.Π. Άλλωστε τα σεξουαλικά υπονοούμενα για τον τρόπο ένδυσης, στο εξωτερικό τουλάχιστον, φαίνονται αρκετά διαδεδομένα. Ορισμένοι άνδρες διακρίνουν μια σεξουαλική πρόκληση στο γυναικείο ντύσιμο και φέρονται σαν να έχει ήδη δώσει η γυναίκα τη συγκατάθεσή της για τα περαιτέρω. Η πιθανότητα να παρενοχληθεί σεξουαλικά κάποιος, συνδέεται ενδεχομένως με την αντιλαμβανόμενη ευπάθεια του αποδέκτη (ένα είδος ψυχολογικής πρόσκλησης) και όχι με τη φυσική του εμφάνιση (Wyatt, 2000).

Οι κακές διαπροσωπικές σχέσεις, επίσης, μπορούν να οδηγήσουν σε υποδοχή Σ.Π. Η Σ.Π. θεωρείται ως μια μορφή τιμωρίας (Jaffe et al., 1981). Δεδομένου ότι οι κακές διαπροσωπικές σχέσεις οδηγούν στην απόρριψη και απομόνωση του εφήβου από το περιβάλλον του, αυτό τον κάνει πιο ευάλωτο σε καταστάσεις κι έτσι θυματοποιείται συχνότερα. Ο ρόλος των συμμαθητών που παρακολουθούν το επεισόδιο γίνεται σημαντικός για τη διαμόρφωση του όλου συμβάντος, αν δηλαδή ξεκινήσει, συνεχιστεί και αν τύχει υποστήριξης. Οι συμμαθητές έχουν την τάση να δίνουν την προσοχή τους στον θύτη και όχι στο θύμα. Τότε, ο θύτης μπορεί να επηρεάσει τους συμμαθητές που παρακολουθούν και να τους προκαλέσει να συμμετάσχουν (Βαρβόγλη, 2004). Ευκολότεροι στόχοι σύμφωνα με έρευνες (Murdock, 1993) φαίνονται άτομα που δεν έχουν τα τυπικά χαρακτηριστικά μιας ομάδας, αυτοί που αντιστέκονται στη χειραγώγηση, που δεν έχουν σωστό υποστηρικτικό κοινωνικό δίκτυο και άτομα που εμφανώς περνούν μια δύσκολη προσωπική φάση.

Το κάπνισμα είναι ένας άλλος παράγοντας θετικός στην αύξηση της υποδοχής Σ.Π. Σε αυτές τις ηλικίες το κάπνισμα είναι κάτι απαγορευμένο, γι' αυτό και αυτοί που καπνίζουν κάνουν συνήθως παρέα μεταξύ τους. Άλλωστε έρευνα που έχει γίνει στο Ηράκλειο πρόσφατα έδειξε πως η πλειοψηφία των μαθητών καπνίζει και πί-νει προκειμένου να νοιώσει μέλος της παρέας (Κανονάκης, 2006). Όμως τα άτομα αυτής της παρέας έχουν αυξημένα κρούσματα επιθετικότητας τα οποία μπορεί να εκδηλώνονται ακόμη και ανά-

μεσά τους. Έπειτα, ένα άτομο που καπνίζει, ιδιαίτερα αν είναι γυναίκα, θεωρείται περισσότερο απελευθερωμένο έως προκλητικό (Meshari, 2004).

Η υψηλή επίδοση βίας από τον πατέρα προς τη μητέρα και το παιδί φαίνονται επίσης να επηρεάζουν θετικά την υποδοχή τέτοιων συμπεριφορών. Βλέπουμε για άλλη μια φορά την επιρροή του οικογενειακού περιβάλλοντος στην κοινωνική ζωή του παιδιού: όταν είναι δυσλειτουργικό ωθεί τον έφηβο στην απομόνωση και τον κάνει πιο ευάλωτο στην υποδοχή Σ.Π. (Riak, 1998). Ας μην ξεχνάμε ότι για τα αγόρια ο πατέρας είναι μια πρότυπη μορφή, όπως και για τα κορίτσια η μητέρα τους. Έτσι, όταν ο πατέρας φέρει βία στη μητέρα ή και στο ίδιο το παιδί τότε αυτό υιοθετεί αυτή τη συμπεριφορά και γίνεται επίσης βίαιο απέναντι στις γυναίκες. Αντίστοιχα τα κορίτσια, όταν βλέπουν τη μητέρα τους να θυματοποιείται από τον πατέρα, επίσης υιοθετούν αυτό το ρόλο του θύματος (Βαρβόγλη, 2001). Η ψυχολογία του παιδιού που βιώνει περιστατικά φυσικής και συναισθηματικής κακοποίησης μέσα στην οικογένειά του έχει ήδη καταρρακωθεί. Νιώθει αδύναμο, με χαμηλή αυτό-εκτίμηση και γίνεται παθητικό. Μιμείται τα πρότυπα συμπεριφοράς του υποταγμένου, ενώ έχει μάθει να δέχεται τον πόνο και να μην αγαπά το σώμα του (Riak, 1998).

Β. Παράγοντες που επηρεάζουν την υποδοχή Σ.Π. από μαθητές του ίδιου φύλου.

Συνδυάζοντας το φύλο με την εθνικότητα μπορούμε να πούμε πως τα κορίτσια πέφτουν περισσότερες φορές θύματα Σ.Π. από ομόφυλες λόγω της εθνικότητάς τους. Ο ομόφυλος προσανατολισμός συνίσταται στην επικράτηση σεξουαλικών φαντασιώσεων, σκέψεων και συμπεριφορών που αφορούν σε μέλη του ίδιου φύλου. Δεδομένου ότι η υποδοχή Σ.Π. περιορίζεται, κυρίως, σε προσβλητικά σχόλια και χυδαία μηνύματα στους τοίχους, μπορεί να ειπωθεί πως αυτά τα σχόλια αποσκοπούν στη μείωση και την προσβολή των μεταναστών μαθητριών λόγω της διαφορετικής καταγωγής τους. Είναι πολύ πιθανό η ύπαρξη υποδοχής Σ.Π. στο ίδιο φύλο να είναι υπαρκτή, γιατί συμβαίνει σε μια ηλικία όπου ο έφηβος ψάχνει να βρει τη σεξουαλική ταυτότητά του, ακόμα και μέσα από ομοφυλόφιλες εμπειρίες. Πιθανόν οι βιολογικές αλλαγές του εφήβου, του προκαλούν φόβο ως προς το αντίθετο φύλο και γι' αυτό έρχεται πιο κοντά με το ίδιο φύλο που του είναι οικείο. Επίσης, αυτοί που παρενοχλούνται είναι άτομα που δεν εκκλησιάζονται πράγμα πολύ λογικό αφού οι «ομόφυλες» συμπεριφορές είναι κάτι που η εκκλησία δεν αποδέχεται. Στα παραπάνω μπορούν να προστεθούν και οι κακές διαπροσωπικές σχέσεις, αφού σε μια ηλικία που οι σχέσεις με το άλλο φύλο δεν είναι και οι καλύτερες, οι κακές διαπροσωπικές σχέσεις ωθούν στην απομόνωση των κοριτσιών και στην ευερεθιστότητα.

Η υψηλή βία του πατέρα προς το παιδί, ωθεί το παιδί να φοβάται το αντίθετο φύλο, τις περισσότερες φορές και να επιζητά την ασφάλεια και την προστασία στο φύλο που δεν του προκαλεί φόβο. Είναι πολύ πιθανό δηλαδή κακοποιημένα παιδιά να ζητούν παρηγοριά από τους/τις φίλους/φίλες τους και να το εκφράζουν με λανθασμένο τρόπο.

Γ. Αδυναμίες της μελέτης

Παρά τα πλεονεκτήματα και τη συνεισφορά της παρούσας μελέτης στην έρευνα της Σ.Π. θα πρέπει να αναφερθούν και συγκε-

κριμένες αδυναμίες της. Όσον αφορά στον τύπο της μελέτης, η πραγματοποίηση μελέτης επιπολασμού αποτύπωνε το υπό μελέτη φαινόμενο σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή χωρίς να δίδει πληροφορίες για τη μεταβολή του μέσα στο χρόνο. Επιπλέον, το δείγμα, παρά το γεγονός ότι θεωρείται ικανοποιητικό ως προς το μέγεθος, προήλθε από συγκεκριμένη περιοχή της Ελλάδος και δεν θεωρείται αντιπροσωπευτικό ώστε τα αποτελέσματα να μπορούν να γενικευτούν σε όλο τον ελληνικό πληθυσμό παρ' όλο που μια περιοχή της χώρας θεωρείται μια μικρογραφία της χώρας στο σύνολό της. Στο ερευνητικό εργαλείο, σημαντική αδυναμία σχετίζεται με το γεγονός ότι η Σ.Π. μετρήθηκε μέσα από απλές πράξεις παρενόχλησης χωρίς να είναι με αυτό τον τρόπο δυνατή η ανάδειξη του ευρύτερου πλαισίου στο οποίο εκδηλώθηκε η πράξη και του κινήτρου αυτής. Πιθανό είναι επίσης το θύμα να αναπτύξει αρνητικά συναισθήματα για τον εαυτό του όπως ενοχή και ντροπή, τα οποία μπορούν να μειώσουν την πιθανότητα αναφοράς της συγκεκριμένης παρενόχλησης που υπέστη. Παράλληλα με τα παραπάνω, το θύμα είναι πιθανόν να ενεργοποιήσει κάποιους μηχανισμούς άμυνας για την αντιμετώπιση των περιστατικών, όπως η άρνηση να δεχτεί το γεγονός της παρενόχλησης, με αποτέλεσμα να μειώνεται η πιθανότητα αναφοράς των περιστατικών Σ.Π. Επίσης ας μη ξεχνάμε ότι η Σ.Π. έχει αρκετά κοινά σημεία με το φλερτ, οπότε ίσως να προκαλείται και σύγχυση.

Δ. Συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια καινοτομία για τα ελληνικά δεδομένα, αφού φαίνεται ότι δεν έχει δημοσιευτεί αντίστοιχη μελέτη που να ασχολείται με τη Σ.Π. μεταξύ ομηλικών και μάλιστα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Για το λόγο τούτο εξ αρχής στηρίζαμε την έρευνά μας σε μια σειρά από υποθέσεις που σχετίζονται με το προφίλ του θύματος και θύτη Σ.Π., όπως αυτό διαμορφώνεται μεταξύ ενηλίκων. Δυστυχώς όλοι οι αρχικοί προβληματισμοί μας επαληθεύτηκαν, αναδεικνύοντας μάλιστα την Σ.Π. σε ένα σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα της κρητικής, τουλάχιστον, σχολικής κοινότητας. Τα αποτελέσματα μας αποδεικνύουν ότι η βία χρόνια δεν κοιτά και όλο και μικραίνει η ηλικία άσκησής της. Θα μπορούσαμε να προτείνουμε να καταβληθούν προσπάθειες ώστε η Σ.Π. να μην εξετάζεται πλέον ως μορφή σχολικής βίας αλλά ως δείγμα μιας γενικευμένης βίας. Πρέπει να μελετηθεί ως έχει και μάλιστα να παρατηρηθεί αν πραγματοποιείται και την ώρα του μαθήματος ή μόνο στο χώρο των προαλίων καθώς και να ερευνηθεί η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων σε αυτόν τον κύκλο της βίας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγάθωνος- Γεωργοπούλου Ε. (1993), *Οικογένεια- Παιδική Προστασία- Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.
- Αναστασιάδης Β. Κ. (1998), *Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας, ο τρόπος αγωγής σήμερα στο σχολείο και την οικογένεια*, Αναστασιάδης, Αθήνα.
- Αρτινοπούλου Β. (2001), *Βία στο σχολείο, έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Αρτινοπούλου Β. (2004), *Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας*, Κ.Ε.Θ.Ι.
- Ασκητής Θ. (2000), *Η σεξουαλική αφύπνιση της εφηβείας*, Αθήνα, Καστανιώτη.

Ασλανίδου Σ. (2000), *Ο μύθος του παθητικού τηλεθεατή*, Αθήνα, Δρομέας.

Βαρβόλη Λ. (2006), *Τι ωθεί τα παιδιά στην εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς*, Αθήνα, ΤΥΠΩΘΗΤΩ.

Βουιδάσκης Θ. (1992), Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο Γρηγόρης, Αθήνα.

Γαβριήλ Α. (2000), *Συμβουλευτική- Επαγγελματικός Προσανατολισμός, Οδηγός Γονέων*, Αθήνα, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Courtecuisse J. (1998), *Βία στο σχολείο - βία του σχολείου* (επιμ. Μπεζέ Λ.), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Fenwick E. (1995), *Εφηβεία, οδηγός επιβίωσης για γονείς και εφήβους* (μτφρ. Κυριαζόπουλος Ν.), Αθήνα, Γιαλέλν.

Herbert M. (1997), *Ψυχολογική φροντίδα του παιδιού και της οικογένειάς του* (μτφρ. Σκαρβέλη Γ.), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Jaffe J., Peterson R., Hodgson R. (1981), *Ναρκωτικά-Τσιγάρο- Αλκοόλ* (μτφρ. Μαράτου Ο.), Σόλμαν Μ., Αθήνα.

Ζέρη Π. (1990), *Ιδιωτική ραδιοτηλεόραση: το παράδειγμα των Η. Π. Α.*, Αθήνα, Παπαζήση.

Καλιωτάκης Π. (2000), *Η σχολική βία στην προοπτική της παγκοσμιοποίησης: η φύση και η έκταση του προβλήματος στη χώρα μας*, Ι Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, Ναύπλιο, 8-10.11.2001.

Κανονάκης Β. (2006), *Βία στα σχολεία*, Ηράκλειο, Μεσόγειος.

Κόνγκερ Τ. (1981), *Η εφηβική ηλικία, Ο κύκλος της Ζωής* (μτφρ. Σόλμαν Μ.), Αθήνα, Ψυχογιός.

Λιάππας Ι. (2003), *Ναρκωτικά - εθνικές ουσίες, κλινικά προβλήματα, αντιμετώπιση*, εκδ. 5η, Αθήνα, Πατάκη.

Ναλμπαντής Ι. (2001), *Η συγκριτική παιδαγωγική στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ποθητός.

Παντελίδου-Μανουτά Μ. (2001), Πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις στην εφηβεία, Αθήνα, Guntenberg.

Παπαθανασίου Μ. & Δρούγα Κ. (2000), *Η σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο: ψυχοκοινωνική άποψη*, Θεσσαλονίκη, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Παπαματθαίου Μ./Νέδος Β. (2005), *Εντατικά μαθήματα βίας στα σχολεία*, Αθήνα, Εταιρεία Δημοσκοπήσεων V-PRC.

Παρασκευόπουλος Ι. (1984), *Εξελικτική ψυχολογία*, τομ. 4, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Prokop D. (1997), *Η δύναμη των μέσων και η επίδρασή τους στις μάζες*, Αθήνα, Νέα σύνορα.

Riak J. (1998), *Γονείς και εκπαιδευτικοί κατά της βίας στην εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, Δίοπτρα.

Ριγάκη Ν. (2001), *Η ασφάλεια στα σχολικά ιδρύματα της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, Αθήνα, Πρόγραμμα Σωκράτους.

Σκεντέρης Ι. (2001), *2001-2010 Διεθνής δεκαετία για έναν πολιτισμό ειρήνης και μη βίας για τα παιδιά του κόσμου*, Αλεξανδρούπολη, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης - Ινστιτούτο Εκπαίδευσης για την ειρήνη, 9/9/2001.

Στεφανάκη Κ. (2003), *Σεξουαλική παρενόχληση (κυρίως στο χώρο εργασίας)*, Ρέθυμνο, Κ.Ε.Θ.Ι

Σώκου Κ. (2003), *Η προαγωγή της ψυχικής και κοινωνικής υγείας ως πολιτική πρόληψης της βίας στο σχολείο*, Αθήνα, Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του παιδιού και του εφήβου.

Τζαμαλούκα Γ./Παπαδακάκη Μ./Χατζηφωτίου Σ./Χλιαουτάκης Ι. (2006) Συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης σε ενήλικα ζευγάρια: ένα υπόδειγμα με προγνωστικό δείκτη τον τρόπο ζωής. *ΤΟ ΒΗΜΑ των κοινωνικών επιστημών*, 46, 113-155.

Τίφερ Λ. (1982), *Η ανθρώπινη Σεξουαλικότητα, Ο κύκλος της Ζωής* (μτφρ. Κωστόπουλος Ι.), Αθήνα, Ψυχογιός.

Vallejo - Nagera A. (2001), *Η εφηβεία, η άγρια ηλικία*, Αθήνα, Ενάλιος.

Φρόντ Σ. (1991), *Τρεις μελέτες για τη θεωρία της σεξουαλικότητας* (μτφρ. Αναγνώστου Λ.), Αθήνα, Επίκουρος.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Chliaoutakis J.E./Drakou I./Gnardellis C./Galariotou S./Garra H./Chliaoutaki M. (2002), «Greek Christian Orthodox Ecclesiastical Lifestyle: Could it Become a Pattern of Health – Related Behavior?», *Prev Med* v34, p428-435.

Collins R.L./Elliot M.N./Berry S.H./Kanouse D.E. (2005), Watching Sex on Television Predicts Adolescent Initiation of Sexual Behavior, *Pediatrics*, vol 114 p280-289.

Conghy T. (1997), «A scandal on sexual harassment case», *Phi Delta Kappan*, v79 p167-8.

Daviau A. (2000), *Bureau d' intervention en matiere de harassment sexuel*, Ottawa, Dianne Roller University D' Ottawa.

Herbert M. (2005), «Victimization during childhood and revictimization in dating relationships in adolescent girls», *Child Abuse and Neglect*, V 29, p. 1155-1172.

Mangus R.S./Hawkins C.E./Miller M.J. (1998), «Oregon Health Sciences University School of Medicine», *JAMA*, V 280 p851-854.

Meshari A. (2004) *An investigation into factors that may contribute to school violence in male high schools in Kuwait*, Blacksburg, VA.

Murdock K. (1993), *Sexual harassment in schools*, Kysilko, Virginia, National Association of State Boards of Education.

Morrison B. (2001), *Restorative Justice and school violence: Building theory and practice, Paper presented at the International Conference on violence in schools and public Policies*, Paris, Palais de l' UNESCO, March March, 5-7/2001.

Namka L. (2001), *Children who are traumatized by bullying, School violence explained: Table of Contents*, Arizona.

Papadakaki M./Tzamalouka G./Chatzifotiou S./Chliaoutakis J.E. (2008), Seeking for risk factors of intimate partner violence (IPV) in a Greek national sample: The role of self-esteem, *J of Interpersonal Violence*, DOI: 10.1177/0123456789123456, May 7.

Straus M.A. (1979), «Measuring intrafamily conflict and violence: The Conflict Tactics (CT) Scale". *Journal of Marriage and Family*, 41 (1), p. 75-88.

Tarnya M. (2001), *Understanding and Preventing Sexual Abuse*, Chicago, Grades.

Tzamalouka G./Parlalis S./Soultaou P./Papadakaki M./Chliaoutakis J., Applying the concept of lifestyle in association with aggression and violence in Greek couples: *Journal of Aggressive Behaviour*. 33:73-85, 2007.

Wetkowska E./Menchel E. (2002), Perceptions of sexual harassment in Swedish high schools: experiences and school environment problems, National Institute for Working Life, Department of Work and Health, Eur J Public Health, vol 15, p 78-85, Stocholm, Sweden.

Wetkowska E./Kjellberg A. (2005), «Dimensions of Peer Sexual Harassment in Swedish High Schools: what factor structures show the best fit to Girls' and Boys' Self Reports?», *Sex Roles*, v 53, p1-17.

Wyatt N. (2000), *Legal Definitions of Sexual Harassment*, California, Pen State University.

Zeira A. (2001), «Sexual Harassment in Jewish and Arab public school in Israel», *Child Abuse and Neglect*, V 26, p149-166.